

EXTATICKÉ A MYSTICKÉ PROŽÍVÁNÍ

Rudolf Steiner

V tomto přednáškovém cyklu má být poskytnut přehled o duchovně- -vědeckém bádání, které nám dává možnost poznat nejdůležitější záhady lidského života, nakolik je to možné podle míry podmínek a mezí, jež jsou v naší době prostě kladeny pochopení vyšších světů. Tento přehled má být tentokrát podán tak, že vyjdeme od skutečností, které jsou zřejmější, a pak se pokusíme stoupat ke stále vyšším oblastem bytí a stále skrytějším záhadám lidského života. Nebudeme tentokrát vycházet ani tak z nějakých pevně daných pojmů a idejí dogmatického rázu, nýbrž pokud možno jednoduchým způsobem navážeme nejprve na to, co musí každý člověk pociťovat jako něco blízkého běžnému životu.

Duchovní bádání a duchovní věda vůbec vychází z předpokladu, že základem světa, v němž zprvu žijeme a který je nám zprvu znám, je jiný, řekněme duchovní svět a v tomto duchovním světě, který je základem našeho smyslového a do jisté míry i našeho duševního světa, musíme hledat vlastní příčiny a podmínky toho, co se ve smyslovém a v duševním světě vlastně děje.

Všem zde přítomným je ovšem známo a dotkli jsme se toho i v úvodních veřejných přednáškách, že existují určité metody, které člověk může uplatnit ve svém duševním životě a jimiž může probudit jisté schopnosti své duše, které v běžném, normálním životě dřímou. Pak prožije okamžik zasvěcení neboli iniciace, díky němuž bude mít kolem sebe nový svět - svět duchovních příčin a duchovních podmínek smyslového a duševního světa - podobně jako má člověk doposud slepý po operaci kolem sebe svět barev a světla.

Od tohoto světa, který je tedy světem, jež chceme hodinu za hodinou v tomto cyklu víc a víc poznávat, od tohoto světa duchovních skutečností a duchovních bytostí je člověk v dnešním normálním životě oddělený. Je od něj oddělený ze dvou stran: ze strany, kterou můžeme nazývat vnější, ale také ze strany, již můžeme nazývat stranou vnitřní.

Obrátí-li člověk pohled do vnějšího světa, vidí v tomto vnějším světě to, co se zprvu naskýtá jeho smyslům. Vidí barvy a světlo, slyší tóny, vnímá teplo a chlad, pachy, chutě atd. To je svět, který člověka zprvu obklopuje. Představíme-li si tento svět ležící kolem nás, jak se rozprostírá před našimi smysly, pak můžeme říci, že v něm máme zprvu cosi jako hranici, neboť bezprostředním vnímáním, bezprostředním prožíváním nemůže člověk pohlédnout za tuto hranici, která mu je dána skrze svět barev a světla, svět tónů či pachů, jenž se před ním rozprostírá. Za touto hranicí nemůže vnímat. Zcela názorně, řekl bych s triviální názorností, si můžeme ukázat, že tu máme směrem ven jistou hranici. Podívejme se řekněme na modře natřenou plochu. Co se zprvu nachází za touto modře natřenou plochou, člověk za obvyklých podmínek nevidí. Jistěže ne! Nějaký prostředek by mohl namítnout, že stačí podívat se za ni. Takto tomu ale s ohledem na svět rozprostírající se kolem nás není. Právě tím, co vnímáme, se nám zakrývá vnější duchovní svět a my můžeme nanejvýš pociťovat, že v barvě a světle, v tónech, v teple a chladu atd. máme vnější projevy světa spočívajícího v pozadí. Avšak v daném okamžiku nemůžeme skrze barvy, skrze světla, skrze tóny vnímat a prožívat to, co je za nimi. Celý vnější duchovní svět musíme vnímat prostřednictvím těchto jeho projevů. Stačí, abyste jen trochu uvažovali, a s nejprostší logikou si můžete říci: I když například naše současná fyzika nebo jiné vědecké snahy vidí za barvou pohybující se éternou hmotu, stačí přece jen trochu uvažovat, aby člověk poznal, že to, co se předpokládá za barvou, je jen něco přimyšleného, něco vydedukovaného myšlením. To, co například fyzika vykládá jako kmitání, jako pohyby, jichž je prý barva účinkem, nemůže nikdo přímo vnímat. Nikdo nemůže zprvu říci, zda to, co tu má být za

smyslovými vjemy, odpovídá nějaké skutečnosti. Je to zprvu něco pouze myšleného. Tento vnější smyslový svět se rozprostírá jako koberec a my pak máme pocit, že za tímto kobercem vnějšího smyslového světa je něco, do čeho svým vnějším vnímáním zprvu nemůžeme proniknout. Tady máme jednu hranici. Druhou najdeme, podíváme-li se sami do sebe. V sobě samých najdeme svět slasti a strasti, radosti a bolesti, vášní, pudů, žádostí atd., najdeme v sobě všechno, co jinými slovy nazýváme svým duševním životem. Tento duševní život obvykle souhrnně pojímáme tak, že říkáme: Pociťuji tuto slast, pociťuji tuto bolest, mám tyto pudy, mám tyto vášně. Máme však také pocit, že za tímto duševním životem se něco skrývá, že za ním stojí něco, co nám duševní prožitky zakrývají, stejně jako nám něco vnějšího zakrývají smyslové vjemy. Neboť kdo by se chtěl mýlit v tom, že slast a strast, radost a bolest a všechny ostatní duševní prožitky vystupují ráno při probuzení jakoby z neznáma, že je jim člověk jistým způsobem odevzdán. A kdo by chtěl popírat, jestliže se na to všechno v sebezpytování podívá, že v něm samotném musí být něco hlubšího, něco zprvu mu skrytého, co ze sebe nechává jakoby vyvěrat naši slast a strast, radost a bolest a všechny naše duševní prožitky, které jsou projevem něčeho neznámého, stejně jako jsou projevem něčeho neznámého vnější smyslové vjemy.

Zeptejme se ovšem: Jestliže jsou zde dvě takovéto hranice - nebo se přinejmenším můžeme domnívat, že zde jsou - nemáme snad jako lidé přece jen jisté možnosti těmito hranicemi nějakým způsobem proniknout? Existuje pro člověka v jeho prožívání něco, díky čemu takřkajíc pronikne vnějším kobercem vjemů, jako kdyby pronikl blánou, která mu něco zakrývá, a existuje něco, co vede hlouběji do lidského nitra, za naši slast, za naši bolest, za naši radost, za naši vášně atd.? Můžeme postoupit o krok dál do vnějšího světa a můžeme postoupit o krok dál do vnitřního světa?

Nuže, jsou dva prožitky, které skutečně způsobují něco takového, že člověk může v jistém ohledu, abych tak řekl, zvítězit nad blánou směrem ven i nad odporem směrem dovnitř. Díky čemu se nám může ukázat, že v jistém ohledu roztrhneme onu vnější blánu, vnější smyslový koberec a vnikneme do světa, který je zakryt tímto závojem vnějšího smyslového koberce? Jak se nám to může ukázat? Může se nám to ukázat, máme-li v jistých životních dějích něco, co oproti obvyklému dennímu prožívání musíme označit za nové prožitky. Existuje-li něco takového, co představuje zcela nové prožitky a co člověk obvykle nedokáže vnímat, a má-li člověk během těchto prožitků také pocit, že mizí vnější vjemy zprostředkované smysly, tedy jako by onen vnější smyslový koberec byl roztržen - kdyby tomu tak bylo, pak bychom mohli říci, že poněkud vnikáme do světa spočívajícího za našimi smyslovými vjemy.

Takový prožitek existuje. Tento prožitek má ovšem pro celkový lidský život jednu podstatnou nevýhodu. Je to prožitek, který se obvykle nazývá extáze (a tento výraz teď máme na mysli ve vlastním smyslu slova); ta člověku na okamžik dovolí, můžeme-li to tak říci, zapomenout na vjemy okolního smyslového světa a přivede ho tak daleko, že v těchto okamžicích kolem sebe nevnímá nic z barev a světla, tónů a pachů atd. a pro obvyklé smyslové vjemy se stává nevnímavým. Tento prožitek extáze může ovšem člověka za jistých okolností dovést až k tomu, že bude mít nové prožitky, prožitky, které se v obvyklém denním prožívání nedostávají. Výslovně poznamenávám, že extáze zde naprosto není prezentována jako něco žádoucího, nýbrž má být popsána jen jako něco, co je možné. Nelze také každý běžný stav, kdy je člověk bez sebe, označit za extázi. Neboť možné jsou dvě věci. První je, že se člověk, ztratí-li vnímavost pro obvyklé smyslové vjemy, prostě nachází v určitém stavu mdlob, v němž ho místo smyslových vjemů obestře černočerná tma. Pro normálního člověka je to dokonce to nejlepší. Existuje však extáze - a v průběhu přednášek ještě uslyšíme, jaký význam taková extáze má - při níž člověka neobestírá jen černočerná tma, ale toto pole černočerné tmy je takřkajíc zabydleno světem, jež člověk dříve vůbec neznal.

Neříkejte, že to může být svět iluze, svět klamu. Dobrá, ať je to tedy svět iluze, svět klamu. Nazvěte si ho třeba souborem mlžných útvarů nebo nějak podobně, na tom teď nezáleží; záleží na tom - ať už jsou to iluze, ať už jsou to obrazy nebo cokoli - že to může být skutečně svět, který člověk

dříve vůbec neznal. Člověk se pak musí ptát: Jsem po tom všem, co jsem si jakožto schopnosti dosud osvojil, schopen vytvořit si tyto věci sám ze svého obvyklého vědomí? - Je-li obrazný svět, který tu člověk vidí, takový, že si může říci: Se svými dosavadními schopnostmi nejsem s to vytvořit si takovýto svět - pak je mu jasné, že mu tento svět musí být odněkud dán. Jestli mu v něm nějaký veliký vesmírný čaroděj předestírá pouhé mámení, nebo jestli je realitou, to zatím ponechme stranou, to rozhodneme později. Nyní půjde pouze o to, že existují stavy, v nichž člověk vidí světy, které mu dosud byly neznámé.

Tento extatický stav je ovšem pro normálního člověka spojen s jednou velmi významnou újmou. Člověk se totiž do tohoto extatického stavu nemůže přirozeně dostat jiným způsobem, než že to, co jinak nazývá svým Já [*Ich*], svým silným vnitřním Já [*Selbst*], kterým vždy drží všechny jednotlivé prožitky pohromadě, je jakoby vymazáno. Člověk, který je v extázi, je skutečně jakoby bez sebe, jeho Já je jakoby potlačené. Je jakoby rozlitý, rozplynutý do nového světa, jímž se ona černočerná tma zabydluje.

Takto tedy musíme popisovat první z obou prožitků, který už měl a může mít nespočet lidí; o tom, jak ho mohou mít a měli, budeme dále hovořit v průběhu přednášek. Tento prožitek extáze v sobě má ovšem dvě stránky. První spočívá v tom, že mizí smyslové vjemy; všechno, co je člověk zvyklý vnímat smysly, je vymazáno; jsou vymazány prožitky, které člověk jinak má vzhledem ke smyslovému světu, kdy vnímá, že slyší tóny, vidí barvy atd. Vymazáno je i Já. Ve stavu extáze člověk nikdy své Já neprožívá; v extázi sám sebe nerozlišuje od předmětů. Kvůli tomu také zůstává zprvu nerozhodnuto, zda má co do činění s vnější skutečností, anebo s mámením. V podstatě je to totiž jen Já, které může rozhodnout o tom, zda máme co dělat s přeludy, nebo s realitou.

Tyto dva prožitky se tedy v extázi odehrávají souběžně: ztráta nebo přinejmenším utlumení pocitu vlastního Já na jedné straně a pozbytí vnějšího smyslového vnímání na straně druhé. Extáze tedy skutečně ukazuje, jak se „koberec“ smyslového světa opravdu rozplývá, rozpadá a naše Já, které jinak cítíme, jako by naráželo na blánu, na koberec vnějšího smyslového světa, nyní protéká smyslovými vjemy a žije ve světě obrazů, který je pro něho něčím novým. Neboť je charakteristické, že v extázi člověk poznává bytosti a skutečnosti, které mu byly dříve neznámé a které by nikde nenalezl, i kdyby ve svém smyslovém nazírání a v kombinování o smyslových skutečnostech pokročil sebedále; je tedy podstatné, že člověk poznává něco nového. V jakém poměru k realitě se toto nové nachází, ještě poznáme v dalších přednáškách.

V extázi tak vidíme něco jako prolomení vnější hranice, která je člověku dána. Zda se v extázi dostáváme do opravdového světa, zda je tento svět tím, o němž předpokládáme, že jakožto duchovní svět je základem našeho smyslového světa, to se ještě ukáže.

Zeptejme se teď na druhou stranu, zda se můžeme dostat i za náš vnitřní svět, za svět naší slasti, strasti, radosti, bolesti, našich vášní, pudů a žádostí. I zde existuje cesta. Existují opět prožitky, které vedou ven z oblasti duševního života, budeme-li ho sami v sobě víc a víc prohlubovat. Cesta, o níž se tu jedná, je cestou, kterou také znáte, je to cesta takzvané mystiky, cesta mnoha mystiků. Mystické pohroužení spočívá v tom, že člověk odvádí svou pozornost od vnějších dojmů, zato se však tím více oddává svým vlastním vnitřním prožitkům, snaží se věnovat pozornost zvláště tomu, co prožívá sám v sobě. Mystikové, kteří mají sílu neptat se na vnější podněty svého zájmu, své sympatie a antipatie, neptat se na vnější podněty své bolesti a slasti, ale všímají si pouze prožitků pozvedajících se a zase opadávajících ve vlastní duši, takoví mystikové skutečně vnikají hlouběji do duševního života. Mají pak zcela určité prožitky, jež se od obvyklých duševních prožitků liší.

Budu opět líčit něco, co nespočet lidí prožil a ještě může prožít. Budu nejprve líčit jen zkušenosti, které člověk mívá, když jen trochu překročí hranice normálního prožívání. Takovéto zkušenosti spočívají například v tom, že mystik, jenž se pohrouží, přetváří v sobě samém jisté pocity a city a přeměňuje je ve zcela jiné city. Řekněme například, že když běžný, normální člověk, jenž je ukotven v životě a velmi vzdálen jakémukoli mystickému prožívání, dostane od druhého člověka ránu, která ho

zabolí, pak se jeho cit obvykle obrátí proti tomu druhému člověku. To je v životě přirozené. Ovšem ten, kdo se mysticky pohrouží do sebe, získá díky svému pohroužení při takové ráně jiný pocit. Výslovně ovšem upozorňuji, že líčím zkušenost, neříkám, že to tak má být; líčím to, co jistí lidé - a není jich málo - prožívají. Získají v sobě pocit: Tuto ránu bys rozhodně nedostal, kdybys ji ty sám někdy ve svém životě nezavinil. Ten člověk by ti prostě nebyl přiveden do cesty, kdybys nebyl udělal něco, co je příčinou této rány. Není tedy oprávněné, abys svůj odpor obracel proti tomuto člověku, jenž ti byl vlastně jen událostmi světa přiveden do cesty, abys mohl pocítit ránu, kterou sis zasloužil. Když takoví lidé nesmírně prohloubí všechny různé duševní prožitky, získají také jistý celkový pocit o veškerém duševním životě a tento pocit lze charakterizovat asi takto: Mám v sobě mnoho strasti, mnoho bolesti - řeknou si - sám jsem je však kdysi zapříčinil. Musel jsem udělat určité věci, musel jsem se určitým způsobem zachovat; nemohu-li si vzpomenout, že jsem to udělal v tomto životě, pak je zcela jasné, že jsem musel žít ještě v jiném životě, kdy jsem udělal věci, které teď vyrovnávám svou strastí a svými bolestmi.

Je tomu tedy tak, že duše svým sestupem do sebe samé mění své dosavadní pocity a že teď toho, abych tak řekl, klade více na sebe; to, co dříve hledala ve světě, hledá více v sobě. Neboť říká-li si člověk: Ten, který mě uškolil, mi byl přiveden do cesty proto, že jsem k tomu sám zavinil příčinu - pak hledá více v sobě, než když své city obrací navenek. A tak dochází k tomu, že takoví lidé toho ukládají víc a víc do svého nitra a svůj duševní život čím dál víc jakoby zhušťují. Zatímco extatik proniká kobercem vnějšího smyslového světa a vhlíží do světa bytostí a skutečností, jež mu dosud byly neznámé, mystik vniká pod své obvyklé Já. Neboť toto obvyklé Já se obrací proti ráně, jež přichází zvenčí; mystik však proniká k něčemu, co je základem této rány, k tomu, co bylo vlastním podnětem k ráně. Tak ovšem dospívá k tomu, že pozvolna zcela ztrácí ze zřetele vnější svět. Postupně ztrácí vůbec pojem o vnějším světě a jeho Já, to, co má v nitru, se pro něj jakoby zvětšuje v celý svět. Dnes ještě nechceme rozhodnout, zda je extatikův svět realitou, nebo fantazií, nějakým mámením, a nechceme dnes ani rozhodnout, zda je to, co mystik pod závojem obvyklých duševních prožitků nalézá ve své duši, něčím reálným nebo ne, zda je on sám příčinou toho, co mu působí bolest. Možná je to také jen snění, nicméně je to prožitek, jež může člověk skutečně mít. A o to jde. V každém případě tu člověk na druhé straně proniká do světa, který pro něj byl dosud neznámý. Právě to je podstatné. Člověk tak proniká na jedné i na druhé straně do světa, který pro něj byl dosud neznámý - směrem ven i směrem dovnitř.

Uvážíme-li, co bylo právě řečeno, že člověk ztrácí své Já, stává-li se extatickým, pak si musíme říci: Tento extatický stav není něčím, co by pro běžného člověka bylo až tak skvělé. Neboť veškerá lidská orientace ve světě, veškeré možnosti, abychom ve světě uskutečnili své poslání, se zakládají na tom, že ve svém Já máme pevný ústřední bod své bytosti. Jestliže nám extáze vezme možnost cítit a prožívat své Já, pak jsme v ní především ztratili sami sebe. Jestliže pak mystik na druhé straně všechno vsouvá do Já, jestliže z Já dělá takřkajíc viníka všeho, co pociťuje, pak to má jiný nepříznivý důsledek. Má to ten nepříznivý důsledek, že bychom příčiny všeho, co se děje ve světě, hledali koneckonců v sobě, a tím bychom opět ztratili zdravou orientaci ve světě. Neboť kdybychom to přeměnili v činy, pak bychom nikdy nedělali nic jiného, než že bychom se stále z něčeho vinili a nedokázali bychom se uvést do náležitého vztahu k vnějšímu světu.

Na obě strany, s obvyklou extází i jako obvyklí mystikové, tedy ztrácíme schopnost orientace ve světě. A proto můžeme říci, že je dobře, že člověk ve dvou směrech ustavičně naráží. Když se svým Já rozvíjí směrem ven, naráží na smyslové vjemy, které ho nepropustí až k tomu, co se nachází za závojem smyslového koberce, a to je pro člověka zprvu dobré, neboť díky tomu si za normálního chování může zachovávat své Já. A na druhé straně ho za normálního chování duševní prožitky nepustí pod Já, pod city Já, díky nimž se normálně orientuje. Člověk je uzavřen mezi dvěma hranicemi: nějaký čas jde ven do světa, načež je omezen; jde dovnitř do duševního života a prožívá to,

co nazýváme slastí a strastí, radostí a bolestí atd., v normálním životě však neproniká dále než k tomu, co mu v životě umožňuje orientaci.

To, co jsme si popsali, je ovšem srovnání obvyklého stavu se stavy abnormálními, jež spočívají v extázi nebo v mystice ztrácející sama sebe. Extáze a mystika jsou abnormální stavy. Ve zcela obvyklém lidském životě však existuje něco, u čeho tyto stavy můžeme pozorovat mnohem, mnohem zřetelněji, a sice ony obvyklé střídající se stavy, jimiž procházíme během čtyřadvaceti hodin: stavy bdění a spánku.

Co vlastně děláme ve spánku? Inu, ve spánku děláme v jistém ohledu přesně totéž, co jsme si právě popsali jako abnormální stav extáze: svým skutečným vnitřním životem vycházíme ven, vnitřního člověka rozléváme do vnějšího světa. Tak tomu skutečně je. Ve spánku ztrácíme své vědomí Já podobně jako v extázi, kdy své Já rozléváme ven a ztrácíme. Ve spánku toho však ztrácíme více, což je ovšem dobře. V extázi ztrácíme jen Já, ale uchováváme si svět kolem sebe, svět, který jsme ovšem předtím neznali, svět pro nás dosud, řekněme, neznámých obrazů, svět duchovních skutečností a bytostí. Ve spánku nám chybí i tento svět, ani tento svět tu ve spánku nemáme. Spánek se tak od extáze liší tím, že člověk kromě svého Já vymazává také to, co označujeme jako vnímavost. Ať už je fyzická nebo duchovní, ve spánku člověk úplně vymazává schopnost cokoli vnímat. Zatímco v extázi vymazává pouze Já, ve spánku vymazává i vnímavost nebo, jak právem říkáme, vymazává vědomí. Vědomí opouští jeho lidské prožívání. Člověk nerozlévá do světa pouze Já, ale odevzdává mu i své vědomí.

Co tedy člověku ve spánku zůstává, je něčím, z čeho vystoupilo vědomí i Já. Ve spícím člověku, kterého máme v běžném životě před sebou, máme před sebou něco, co se zbavilo svého vědomí a svého Já. A kam odešlo toto vědomí? Kam odešlo Já? Po vylíčení extáze můžeme dát odpověď dokonce i na tuto otázku. Když nastane pouze extáze a nikoli spánek, pak je kolem nás svět duchovních bytostí a skutečností. Dejme tomu, že bychom kromě Já vyloupli i vědomí, vzdali bychom se i svého vědomí, v tutéž chvíli kolem nás nastane černočerná tma a spíme. Tak ve spánku podobně jako v extázi odevzdáváme své Já, ale také - což je pro spánek charakteristické - své vědomí. Proto můžeme říci: Lidský spánek je jistým druhem extáze, v níž je člověk mimo tělo nejen svým Já, ale i vědomím. To, co nazýváme Já, v extázi odevzdáváme. To je jeden článek lidské bytosti. Ve spánku tělo opouští ještě jeden článek, který je nositelem projevu našeho vědomí, a tímto článkem je astrální tělo.

Máte zde zcela z běžného života získaný pojem toho, co se v duchovní vědě nazývá astrálním tělem. Já je tím, co vychází z fyzického těla v extázi; jestliže ve spánku vyjde i to, co nazýváme astrálním tělem, pak je vymazána možnost mít vědomí. Spícího člověka tak musíme popsat jako spojení toho, co zůstává ležet v posteli; tím se teď nebudeme dále zabývat. V posteli zůstává ležet něco, co lze vnímat vnějším způsobem. Vně tohoto spícího člověka se však nachází něco, co je odevzdáno světu, který je zprvu světem neznámého. Odevzdán je článek lidské bytosti, který se odevzdává i v extázi; tímto článkem je Já. Odevzdán je i druhý článek lidské bytosti, který v extázi ještě odevzdán není; tímto článkem je astrální tělo člověka.

Spánek nám tedy ukazuje určité rozpolcení lidské bytosti. Vlastní vnitřní člověk, tedy lidské vědomí a lidské Já, se odděluje od vnějšího člověka a člověk se ve spánku dostává do stavu, kdy už o žádném z těch denních prožitků nic neví, kdy už nemá ve svém vědomí nic z toho, co do tohoto vědomí vstupuje prostřednictvím vnějších vjemů. Člověk je ve spánku jakožto vnitřní člověk odevzdán světu, o němž nemá žádné vědomí; je rozlity do světa, o němž nic neví. Z důvodu, který ještě dostatečně poznáme, ovšem svět, v němž se vnitřní člověk nachází, tedy svět, jenž pojal jeho Já a astrální tělo a v němž je člověk takovým způsobem, že zapomněl na všechny denní dojmy, nazýváme makrokosmos, velký svět. Takže říkáme - to budiž zatím naznačeno, oprávněnost tohoto výrazu ještě poznáme - že člověk, zatímco spí, je odevzdán makrokosmu, je rozlity do makrokosmu, jen o tom nic neví.

Rozlitý do tohoto makrokosmu je člověk už i během extáze, o tomto stavu ovšem něco ví. Na extázi je zvláštní právě to, že člověk prožívá něco, ať už obrazy, nebo skutečnosti, co se kolem něj rozprostírá, něco, co zaujímá obrovský, velký prostor a v čem se ztrácí. To prožívá v extázi. Svým Já prožívá něco jako ztrátu Já, zato však rozlití do říše, kterou dosud neznal. Toto rozlití do světa, jenž se odlišuje od obvyklého každodenního světa, kde se člověk cítí být odevzdán jen svému tělu, tato odevzdanost takovému světu nám dává oprávnění apriorně mluvit o velkém světě, o makrokosmu, na rozdíl od malého světa, v němž žijeme svým obvyklým denním prožíváním. Tady se cítíme uzavřeni ve své kůži. To je zprvu jen povrchní charakteristika tohoto tělesného světa. Pak, když jsme v extázi, jsme jakoby vrostlí do velkého světa, do makrokosmu, kde se před námi na každém kroku vynořují nějaké postavy - fantastické postavy, protože se nepodobají věcem ve fyzickém světě. Nedokážeme se od nich odlišit, nevíme, zda to, co žije v těchto postavách, nejsme my sami; cítíme se rozprostřeni do velkého světa, do makrokosmu. A když takto pojmem extázi, můžeme si alespoň ve srovnání udělat pojem o tom, proč v extázi ztrácíme své Já.

Představte si toto lidské Já jako kapku nějaké obarvené tekutiny. Předpokládejme, že budeme mít maličkou nádobku, právě tak velkou, aby mohla tuto kapku pojmout; tuto obarvenou kapku bude vidět. Když ji však vezmeme a rozptýlíme do velkého bazénu, který bude zcela naplněn vodou, pak budeme mít ve vodě tutéž kapku, ale už z ní nebude možné cokoli vnímat. Když toto přirovnání použijete na Já, které se rozprostírá do velkého světa, do makrokosmu, prostě se v extázi rozlévá makrokosmem, pak si dovedete představit, že se bude cítit slabší a slabší, zatímco se stále zvětšuje. Když se rozlévá makrokosmem, ztrácí schopnost vnímat samo sebe, podobně jako se kapka ztrácí ve velkém bazénu. Pochopíme tak, že s přechodem člověka do velkého světa se Já ztrácí. Já tu sice je, je však rozlito do velkého světa, a proto o sobě nic neví.

Ve spánku však u člověka nastává ještě jedna důležitá skutečnost. Touto skutečností je, že člověk, dokud má vědomí, jedná. V extázi má sice vědomí, nikoli však orientující se Já. Jedná tedy mimo své Já. Své jednání nekontroluje, je jakoby odevzdán dojmům svého vědomí. V tom spočívá podstata extáze: Člověk nějakým způsobem jedná, a když takového člověka, který jedná v extázi, zvenčí sledujete, zjistíte, že je jako vyměněný. Zjistíte, že to vlastně není on; jedná jakoby pod spoustou jiných dojmů, a protože to, co tam vidí, bývá zpravidla mnohostí - neboť v extázi se objevuje množství dějů - odevzdává se hned této, hned zase jiné bytosti a působí dojem rozervanosti. To je pro extatika příznačné a v tom také spočívá nebezpečí extáze. V extázi je člověk sice odevzdán duchovnímu světu, avšak duchovnímu světu mnohosti, který ho ve vnitřní bytosti rozervává.

Jestliže se ale podíváte na spánek, pak jste si z uvedeného jistě povšimli - nebudeme vyjmenovávat všechny důvody, které bychom k tomu mohli uvést - že svět, do něhož vstupujeme, má přece jen jistou realitu. Určitý svět můžeme popírat tak dlouho, dokud nepocítíme žádný z jeho účinků. Můžete s někým stát před stěnou a dotyčný bude tvrdit: Za tou stěnou někdo stojí. - Můžete tomu tak dlouho nevěřit, dokud ten za stěnou na stěnu nezaklepe. Jakmile na ni však zaklepe, pak neoperujete se zdravým rozumem, popíráte-li, že za stěnou někdo je. Jakmile vnímáte účinky nějakého světa, končí možnost považovat tento svět za pouhou fantazii. Existují tedy nějaké účinky vycházející ze světa, který v extázi ještě vidíme, ve spánku je však pro běžného, normálního člověka vymazán? O účinku vycházejícím z tohoto světa se každý může přesvědčit, když se ráno probudí. Když člověk večer usíná, je unavený a jeho síly jsou takřikajíc spotřebované a musí být nahrazeny. Ráno se člověk budí se silami, s nimiž večer neusnul. Kdy si je tedy osvojil? Inu, osvojil si je v čase, který uplynul od usnutí do probuzení. Zatímco je tedy ve spánku svým astrálním tělem a Já odevzdán světu, jež v extázi ještě vidí, ve spánku je však pro běžného, normálního člověka vymazán, nasává sám z tohoto světa síly, které potřebuje pro život během dne. Ty pocházejí z tohoto světa. Člověk potřebuje spánek, protože ze světa, jež vidí v extázi, nikoli však ve spánku, musí nasát síly, které potřebuje pro denní život.

Jakou si o tom uděláte podrobnější představu, je pro náš dnešní účel zprvu lhostejné; důležité ale je, že svět, který vidíme v extázi, ovšem pro obvyklé vědomí ve spánku je vymazán, se ukazuje jako svět, z něhož proudí síly, jejichž pomocí odstraňujeme večerní únavu. Je tomu tedy stejně jako s oním klepajícím člověkem za stěnou v našem příkladu: sice ho nevidíme, vnímáme však jeho účinky. Každé ráno vnímáme účinky světa, jež v extázi vidíme a ve spánku nevidíme. Jestliže je zde však svět, který se projevuje určitými účinky, pak už nemůžeme mluvit o jeho nereálnosti. Svět, jež vidíme v extázi, ovšem ve spánku je pro obvyklé vědomí vymazán, nám ukazuje účinky zasahující do obvyklého denního vědomí. Nemůžeme už tudíž mluvit o jeho nereálnosti.

Mluvíme tedy o tom, že ze světa, do něhož vhlížíme v extázi a který je pro obvyklé vědomí ve spánku vymazán, nasáváme posilující síly pro život během dne. Děláme to však za zcela zvláštních okolností. Děláme to za těch okolností, že při tomto nasávání sil, při jejich vlévání z duchovního světa, sami sobě, můžeme-li to tak vyjádřit, nepřihlížíme. To je podstatou spánku: něco při něm uskutečňujeme, při této činnosti však sami sobě nepřihlížíme. Kdybychom si při této činnosti přihlíželi, přesvědčili bychom se, že bychom zde působili mnohem hůře, než působíme, když u toho nejsme svým vědomím. I v běžném každodenním životě jsou věci, u nichž musíme říci: Ruce pryč! - neboť někteří lidé věci jenom zhoršují, jakmile se jich dotknou. V téže situaci je člověk i tehdy, museli být v nočním spánku nahrazeny síly, které byly předchozího dne spotřebovány. Kdyby člověk byl u toho, kdyby si mohl přihlížet při každé obtížné operaci, jež se provádí, když jsou spotřebované síly opět nahrazovány, kdyby se na tom sám mohl podílet, pak by z toho vzešlo něco tuze „pěkného“; celou proceduru by důkladně pokazil, protože toho dnes ještě prostě není schopen. A tak skutečně nastává onen blahodárny stav, kdy je člověk, jakmile by mohl na svém dalším vývoji něco pokazit, pokud by sám byl při tom, zbaven vědomí a zapomíná na své vlastní bytí.

Při usnutí tedy zapomínáme na vlastní bytí a vstupujeme do tohoto velkého světa, do makrokosmu. Každý večer při usnutí člověk vystupuje ze svého malého světa, ze svého mikrokosmu do velkého světa, do makrokosmu a tím, že své astrální tělo a Já rozlévá do makrokosmu, se s tímto makrokosmem, s velkým světem sjednocuje. Jelikož je však v dnešním průběhu svého života schopen působit pouze ve světě denního života, jeho vědomí ve chvíli, kdy vstoupí do makrokosmu, ustává. Tajná věda to vždy vyjadřovala tím, že říkala: Mezi životem v mikrokosmu a životem v makrokosmu se nachází řeka zapomnění. Po řece zapomnění člověk vniká do makrokosmu, do velkého světa, když při usnutí opouští mikrokosmos a přechází svým životem do makrokosmu. Můžeme tedy říci, že člověk, když večer usne, přechází do jiného, velkého světa, do makrokosmu, a tento přechod se vyznačuje tím, že člověk každou noc dva články své bytosti, astrální tělo a Já, tomuto velkému světu, makrokosmu odevzdává.

Podívejme se naproti tomu na okamžik probuzení. Okamžik probuzení spočívá v tom, že člověk opět začíná prožívat zaprvé svou slast, strast, radost a bolest, všechno, co v podobě pudů, žádostí atd. prožíval v uplynulých dnech. To dnes postupně znovu prožívá; to je první věc. Druhou věcí, která se při procitnutí opět dostaví, je vědomí Já. Z neurčitého temna lidského prožívání během spánku vystupují s probuzením duševní prožitky a Já. Co se týče lidského probuzení, musíme si ovšem říci: Kdyby měl člověk u sebe jen to, co v noci, zatímco spí, zůstává ležet v posteli, pak by nemohl trpět bolestí, nemohl by prožívat radost a slast a to všechno, co je duševním prožitkem. To by nemohl. Neboť to, co leží v posteli, je v pravém smyslu slova jako rostlina: žije to jako rostlina a neprožívá prožitky jako radost a bolest atd. Ani to, co je vnitřním člověkem, v noci tyto prožitky neprožívá, tento vnitřní člověk je však přesto jejich nositelem. Utrpení a bolest, slast a radost nemá to, co leží v posteli, nýbrž to, co při usnutí vystoupilo do velkého světa, do makrokosmu. Z toho můžeme vidět, že k prožívání slasti a strasti, radosti a bolesti, pudů, žádostí a vášní, sympatie a antipatie je kromě astrálního těla nutné ještě něco jiného, totiž že se astrální tělo musí vnořit do toho, co je vnějším člověkem, tedy co zůstalo ležet v posteli. Dokud se člověk nevnoří do toho, co zůstalo ležet v posteli, necítí své vnitřní duševní prožitky. Můžeme tedy říci: To, co jsme v noci rozlili do makrokosmu, do

velkého světa, se pro nás v normálním lidském životě stává vnímatelným teprve díky tomu, že se ráno vnoříme do toho, co zůstalo ležet v posteli.

To, do čeho se noříme, je ovšem opět dvojí povahy. Prvním, do čeho se při ranním probouzení noříme, je to, co prožíváme jaksi jen jako vnitřní život. Během dne prožíváme pozvedající se a opadávající city a pocity, zájmy, sympatie a antipatie, prožíváme duševní prožitky. Během noci je prožívat nemůžeme; můžeme je prožívat jen tehdy, když jakoby narazíme, když se vnoříme do toho, co zůstalo během spánku ležet v posteli.

Když se tam však vnoříme, prožíváme nejen své duševní prožitky, ale prožíváme i vnější svět smyslových vjemů. Prožíváme například nejen radost z růže, ale prožíváme i červeň této růže. Radost z růže je vnitřním prožitkem; červená barva růže je něco, co je venku. Tak je tomu se vším, co prožíváme během obvyklého denního bdění. Všude prožíváme dvojí: Noříme se do své tělesnosti, a jakmile se do ní vnoříme, zrcadlí se nám naše vnitřní duševní prožitky a doléhají k nám jako ozvěna; když se však při probuzení vnoříme do toho, co zůstalo během spánku ležet v posteli, dostaví se také vnější svět. To, co ve spánku leží v posteli, proto musí sestávat ze dvou článků: jeden článek musí jakoby zrcadlit to, co vnitřně prožíváme, a jeden článek nám musí umožňovat proniknout jakoby sami sebou a vidět ven do vnějšího světa jako světa skutečného.

To, co během spánku zůstává ležet v posteli, tedy nemůže být jednotou, ale musí to být dvojností. Kdyby tu byl jen jeden článek, pak bychom, když do něj při probuzení vklouzneme, prožívali pouze vnitřní, anebo pouze vnější svět. Buďto by se jen před námi rozprostíralo panorama, anebo by se v nás jen vnitřně zvedala a opadala slast a strast, radost a bolest atd. My však máme obojí, nikoli pouze jedno nebo druhé. Vnoříme se do vnějšího člověka, který zůstává během spánku ležet v posteli, a to tak, že před námi jako kouzlem vyvstane vnější i vnitřní svět.

Nevnoříme se tedy do jednoty, nýbrž do dvojnosti. Jako bylo dvojností to, co jsme při usnutí rozlili do makrokosmu, tak při probuzení vnikáme do mikrokosmu, který je rovněž dvojností. To, co nám dává schopnost prožívat vnitřní duševní život, nazýváme éterným neboli životním tělem, a tím, co nám dává schopnost mít vnější tablo smyslového světa, je fyzické tělo. Takže to, co během spánku leží v posteli, sestává ze dvou článků, z fyzického těla a z éterného neboli životního těla. Kdybychom při ranním probuzení vnikli jen do fyzického těla, pak bychom stáli před vnějším tablo, vnitřně bychom však byli pustí a prázdní, necítili bychom slast ani bolest ani zájem o nic z toho, co kolem nás je a co se kolem nás děje; chladně a bez duše bychom stáli před tablo smyslového světa. Tak by tomu bylo, kdybychom se vtáhli jen do svého fyzického těla. Kdybychom se vtáhli jen do svého éterného neboli životního těla, neměli bychom před sebou vnější svět, nýbrž svět slasti a strasti, radosti a bolesti atd., jenž by se zvedal a opadal; nemohli bychom to připisovat žádnému vnějšímu světu, měli bychom prostě citový svět, který by hned kypěl a hned zase opadal.

Z toho vidíte, že když se ráno při probuzení vnoříme do svého vnějšího člověka, vnoříme se do něčeho dvojčlenného, co nám podle našeho označení zrcadlí vnitřní svět, tedy do éterného neboli životního těla, a dále do toho, co nazýváme původcem vnějšího smyslového koberce, vnějšího tablo, tedy do fyzického těla.

Tím jsme na základě reálně existujících prožitků ukázali, že máme jisté právo mluvit u člověka o čtyřčlenné bytosti, o čtyřech člancích lidské bytosti, z nichž dva, to jest Já a astrální tělo, patří během spánku k makrokosmu, k velkému světu. Za bdění patří tyto dva články, Já a astrální tělo, k lidské bytosti, k mikrokosmu, malému světu, který je uzavřen lidskou kůží. Lidský život tedy probíhá tak, že člověk žije střídavě v makrokosmu a v mikrokosmu. Každé ráno vstupuje do mikrokosmu. Tento malý svět, mikrokosmos, je příčinou našich denních prožitků od rána, kdy se probudíme, do večera, kdy usneme. A skutečnost, že ve spánku jsme svým astrálním tělem a Já rozliti do celého velkého světa, do makrokosmu, podobně jako je kapka rozlita v obsahu velkého bazénu, je příčinou, že v okamžiku, kdy vystoupíme z mikrokosmu, z malého světa, musíme projít řekou zapomnění.

Nyní si ještě můžeme položit otázku: Čím si může člověk, když se mysticky pohrouží, jaksi přivodit stav, který jsme charakterizovali na začátku naší přednášky? - Extázi jsme porozuměli tak, že Já je rozlito v makrokosmu a astrální tělo zůstává v mikrokosmu, ve fyzickém těle. Když věc vezmeme takto, porozumíme extázi. Extáze je prostě rozlité Já v makrokosmu, zatímco astrální tělo zůstává v mikrokosmu. V čem tedy spočívá to, co jsme na začátku dnešní úvahy popsali jako mystický stav? Tento mystický stav spočívá v následující skutečnosti: Náš život ve fyzickém a v éterném neboli životním těle, v mikrokosmu, v malém světě, je od ranního probuzení do večerního usnutí něčím nanejvýš zvláštním. Do svého éterného neboli životního těla a do svého fyzického těla nesestupujeme ráno při probuzení tak, že bychom éterné a fyzické tělo vnímali; nevnímáme nitro svého fyzického a éterného těla, přestože do něho vstupujeme. Fyzické a éterné tělo nám umožňují duševní život a vnější vnímání; to nám umožňují tyto dva články lidské bytosti. Proč vnímáme svůj duševní život, když se ráno probudíme? Svůj duševní život vnímáme právě proto, že nám éterné neboli životní tělo nedovoluje skutečně vnímat své nitro. Tak jako nám zrcadlo nedovoluje vidět to, co je za ním, a právě proto nám umožňuje vidět v něm samy sebe, je tomu stejně s naším éterným neboli životním tělem. Éterné tělo nám zrcadlí náš duševní život. Nedává nám vnímat to, co je v něm samém, nýbrž zrcadlí nám náš duševní život. Protože nám ho zrcadlí, ukazuje se nám jako skutečný původce duševního života. Jeví se jako neproniknutelné, do jeho nitra nenahlédneme. Na lidském éterném neboli životním těle je jedinečné právě to, že do něj nepronikáme, ale že nám odráží náš vlastní duševní život. Naopak u mystika, díky jeho silnému rozvinutí duševního života, tomu tak je. V důsledku vnitřního pohroužení, které prožívá, se mu do jisté míry daří pronikat do éterného neboli životního těla a nevidět pouze zrcadlení, nýbrž skutečně se zavrtat do mikrokosmu. Tím, že se zavrtává do malého světa, do mikrokosmu, prožívá v sobě samém to, co jinak člověk v normálním stavu prožívá ve vnějším světě, co je jinak ve vnějším světě rozlito. Prožívá - zatímco jinak se člověk například ráně brání - že se jakoby zavrtává do sebe a příčinu rány hledá sám v sobě. Mystik se tedy do jisté míry zavrtává do svého éter- něho těla, proniká přes práh, který jinak zrcadlí duševní život, a vniká do nitra éterného neboli životního těla. A jsou to děje ve vlastním éterném těle, které mystik prožívá, překročí-li práh, který jinak zrcadlí duševní život.

Jakmile tento práh překročí, prožívá mystik skutečně něco, co je v jistém smyslu podobné ztrátě Já při extázi. Když člověk při extázi rozlije své Já do makrokosmu, do celého velkého světa, dochází jaksi ke zředění tohoto Já. Teď, při mystickém pohroužení, zavrtává člověk své nitro do éterného těla. Já se tím nyní zhušťuje. A toto zhuštění svého Já člověk skutečně prožívá tak, že ustává něco, co u obvyklého Já vládne, totiž schopnost orientace prostřednictvím rozumu vázaného na mozek a prostřednictvím smyslů, a dále tak, že podněty ke svému jednání dostává na základě jistých niterných citů. U mystika je všechno, co se vynořuje, nejhlubším niterným prožitkem, protože věci, které se jiným lidem prostřednictvím éterného neboli životního těla pouze zrcadlí, u něj z éterného těla přímo vycházejí. To jsou důvody, proč má mystik tyto silné vnitřní prožitky: protože se zavrtává do nitra svého éterného neboli životního těla.

Zatímco extatik se tedy rozprostírá v makrokosmu, mystik se svou vnitřní bytostí vtěšňuje do mikrokosmu. A tu se ukazuje něco nanejvýš pozoruhodného. Oba prožitky, prožitek extatikův, když venku vidí jisté děje a bytosti, a prožitek mystikův, když v nitru prožívá jisté city, které člověk jinak prožít nemůže, se nacházejí ve vzájemném poměru, který můžeme popsat následujícím způsobem. Náš svět, který vidíme očima a slyšíme ušima, v nás probouzí jisté pocity slasti a bolesti atd. a cítíme, že to v normálním životě patří k sobě. Někdo se dokáže z věcí a dějů vnějšího světa radovat více, někdo méně, je to však jen rozdíl míry a není to takový [zásadní] rozdíl, jaký oproti obvyklému prožívání spočívá v mystikově strašlivé, vehementní bolesti nebo zase v jeho uchvácení. Je zde obrovský rozdíl mezi tím, co může prožít běžný člověk, a tím, co v podobě niterné blaženosti a niterného uchvácení i trýzně prožívá mystik. Je to obrovský rozdíl v kvalitě. Stejně tak je obrovský rozdíl mezi tím, co může běžný člověk vidět očima a slyšet ušima, a tím, co vnímá extatik, když je odevzdán světu, jenž se nepodobá světu smyslů. Kdybychom však nechali extatika popsat svůj svět

a potom si poslechli mystika a nechali ho popsat svou blaženost, své uchvácení a trýzeň, pak bychom mohli říci: Bytostmi a skutečnostmi, jak je vidí extatik, lze vyvolat to, co prožívá mystik. Kdybychom na druhé straně slyšeli mystika, řekli bychom: Něco takového by bylo možné i tehdy, kdybychom měli prožitky extatika; mohli bychom se domnívat, že extatik popisuje tento svět.

Mystikův svět je reálný, subjektivně reálný, to znamená takový, že ho mystik skutečně vidí, a stejně reálné jsou i extatikovy bytosti. Zda jsou reálné objektivně nebo ne, to dnes ponecháme stranou. Jednu věc však dnes říci můžeme: Lhostejno, zda iluzi či skutečnost, extatik vidí určitý svět - svět, který je jiný, než je to, co lze vnímat ve smyslovém světě, a mystik prožívá pocity, blaženost, uchvácení a trýzeň, jež nelze srovnat s ničím, co prožívá běžný člověk. Oba světy jsou tu jen pro jisté lidi. Mystik nevidí extatikův svět a extatik neprožívá svět mystikův. Oba světy jsou na sobě navzájem nezávislé. Třetí člověk však může jeden z těchto dvou světů skrze druhý pochopit. Je to nanejvýš podivuhodný vztah, kdy se jeden svět vysvětluje skrze druhý a kdy spolu oba světy souhlasí. Tím jsme poukázali na jistou souvislost mezi světem mystikovým a světem extatikovým a ukázali jsme, že člověk naráží na svět ducha směrem ven a naráží na svět ducha i směrem dovnitř.

To, co jsme si dnes jen popsali, bude pro vás zatím „viset ve vzduchu“. Naším úkolem teď bude zodpovědět následující otázky: Nakolik vůbec můžeme dospět do reálného světa, pronikneme-li kobercem vnějšího světa smyslů? Nakolik je možné dostat se za extatikův svět, abychom směrem ven pronikli do skutečného duchovního světa? A nakolik je možné vniknout pod niterný svět mystikův a zde nalézt pravý duchovní svět? - V příštích dnech si budeme stále podrobněji a důkladněji popisovat cesty, které přes makrokosmos a mikrokosmos vedou do duchovního světa.

Vídeň, 21. března 1910

GA 119